

SHE'RIY SAN'ATLAR: TALMEH, TASHBEH, TAZOD

Boltayeva Farangiz Sayfullo qizi

Samarqand davlat chet tillari instituti

o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

Annotatsiya: Mazkur maqolada she'riy nutqning badiiy ta'sirchanligini oshiruvchi muhim san'atlardan bo'lgan talmeh, tashbeh va tazodning nazariy asoslari, ularning poetik vazifalari hamda zamonaviy adabiyotdagi qo'llanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Ushbu san'atlar orqali obrazlilik, ma'no qatamlari va estetik zavqning shakllanishi yoritiladi.

Kalit so'zlar: she'riyat, badiiy tasvir, talmeh, tashbeh, tazod, poetika, obraz, ma'no.

Kirish

She'riyat inson ruhiyatini nozik ifodalash vositasi sifatida badiiy san'atlarga tayangan holda rivojlanadi. Mumtoz va zamonaviy adabiyotda she'riy san'atlar fikrni chuqurlashtirish, o'quvchini ruhiy jihatdan jalb etish hamda obrazlarni jonlantirishda muhim o'rin egallaydi. Talmeh, tashbeh va tazod ana shunday san'atlar qatoriga kirib, ular orqali shoir o'z fikrini ko'p qatlamli va ta'sirchan shaklda ifodalaydi. Bugungi kunda ham bu san'atlar zamonaviy she'riyatda yangi ma'no va shakllarda namoyon bo'lib, o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Asosiy qism

Talmeh she'riy matnda tarixiy voqea, mashhur shaxs yoki diniy rivoyatlarga ishora qilish orqali yuzaga keladi. Bu san'at o'quvchining bilimiga tayanadi va yashirin ma'no qatlamini hosil qiladi. Talmeh orqali qisqa ifoda ichida keng mazmun beriladi. Zamonaviy she'riyatda talmeh nafaqat tarixiy obrazlarga, balki global madaniyat unsurlariga ham murojaat qilishi bilan ajralib turadi.

Tashbeh esa bir narsani boshqa bir narsaga o'xshatish orqali tasvirning aniqligini va go'zalligini oshiradi. U o'xshatish vositalari orqali obrazni ko'z oldiga keltirishga xizmat qiladi. Tashbehda o'xshashlik belgisi muhim bo'lib, bu orqali shoir tasvirlanayotgan hodisaning xususiyatlarini yanada yorqinroq ochib beradi. Hozirgi adabiyotda tashbeh yanada erkinlashib, noodatiy va kutilmagan o'xshatishlar orqali o'quvchini hayratga solishga intiladi.

She'riy san'atlarni o'rganishda ularning faqat tashqi ko'rinishi emas, balki ichki semantik va funksional xususiyatlarini ham tahlil qilish muhim hisoblanadi. Talmeh, tashbeh va tazod ko'pincha birgalikda qo'llanib, murakkab badiiy struktura hosil qiladi. Bu holat she'riy matnda ko'p qatlamli

ma'no tizimini yuzaga keltiradi.

Talmehning yana bir muhim jihati — uning milliy va madaniy identitetni shakllantirishdagi roli hisoblanadi. Har bir xalq adabiyotida o'ziga xos tarixiy obrazlar va rivoyatlar mavjud bo'lib, ularga ishora qilish orqali shoir milliy ruhni uyg'otadi. Shu bilan birga, talmeh orqali avlodlar o'rtasida ma'naviy bog'liqlik yuzaga keladi. Zamonaviy she'riyatda esa talmeh global xarakter kasb etib, turli xalqlarning madaniy timsollarini o'zida mujassamlashtiradi.

Tashbeh san'atining yana bir rivojlangan shakli — kengaytirilgan tashbeh hisoblanadi. Bunda o'xshatish birgina so'z yoki ibora bilan emas, balki butun bir tasvir orqali beriladi. Bu esa she'riy matnni yanada obrazli va ta'sirchan qiladi. Bundan tashqari, yashirin tashbehlar ham mavjud bo'lib, ular bevosita ko'rsatkichlarsiz ifodalanadi va o'quvchidan chuqurroq tafakkurni talab qiladi. Zamonaviy shoirlar aynan shunday murakkab tashbehlar orqali o'z individual uslubini namoyon etishga intilmoqda.

Tazod esa faqat ikki qarama-qarshi tushunchani keltirish bilan cheklanmaydi. U ba'zan butun matn davomida davom etuvchi ichki ziddiyat shaklida ham namoyon bo'ladi. Bunday holatda she'rning umumiy ruhiyati qarama-qarshilik asosiga quriladi. Bu usul ayniqsa falsafiy va psixologik she'rlarda samarali qo'llanadi. Tazod orqali insonning ichki kechinmalari, qaror qabul qilish jarayonidagi ikkilanishlar chuqur tasvirlanadi.

Yana bir e'tiborga molik jihat — she'riy san'atlarning stilistik vazifasidir. Talmeh matnga intellektual ohang bersa, tashbeh uning tasviriyligini oshiradi, tazod esa dramatik kuch bag'ishlaydi. Shu sababli, bu san'atlar nafaqat mazmun, balki uslubni ham shakllantiradi. Har bir shoir ushbu vositalardan o'ziga xos tarzda foydalanib, individual poetik til yaratadi.

Zamonaviy adabiyotda bu san'atlar yangi yo'nalishlar bilan uyg'unlashmoqda. Masalan, minimalistik she'riyatda qisqa shakl ichida kuchli tazod yoki nozik tashbeh berilishi kuzatiladi. Postmodern she'riyatda esa talmeh ko'pincha ironik yoki kinoyaviy ma'noda ishlatiladi. Bu esa o'quvchini nafaqat estetik zavq olishga, balki tanqidiy fikrlashga ham undaydi.

Tazod qarama-qarshi tushunchalarni yonma-yon keltirish orqali ma'no kuchini oshiradi. Bu san'at ziddiyat orqali fikrni keskinlashtiradi va o'quvchining e'tiborini jalb etadi. Tazod inson hayotidagi qarama-qarshiliklarni ifodalashda ayniqsa samarali hisoblanadi. Zamonaviy she'riyatda tazod ijtimoiy, ruhiy va falsafiy muammolarni ochishda keng qo'llanmoqda.

Zamonaviy adabiyotda ushbu san'atlar an'anaviy shaklda qolib ketmay, yangi mazmun bilan boyitilmoqda. Globalizatsiya, texnologik rivojlanish va madaniyatlararo aloqalar natijasida talmeh yangi kontekstlarda qo'llanmoqda, tashbeh esa innovatsion obrazlar bilan kengaymoqda, tazod esa murakkab ijtimoiy ziddiyatlarni ifodalash vositasiga aylanmoqda. She'riy san'atlar badiiy

tafakkurning mahsuli bo'lib, ular orqali shoir borliqni o'ziga xos estetik mezonlar asosida aks ettiradi. Talmeh, tashbeh va tazod nafaqat shakliy bezak, balki mazmunni chuqurlashtiruvchi, fikrni ko'p qatlamli qiluvchi vositalardir. Ularning har biri alohida poetik vazifani bajaradi va she'riy matnda o'ziga xos funksional yuklama kasb etadi.

Talmeh san'ati badiiy matnni tarixiy va madaniy xotira bilan bog'laydi. Shoir ma'lum bir voqea, obraz yoki rivoyatga ishora qilish orqali o'quvchini kengroq tafakkur maydoniga olib kiradi. Bu san'atning asosiy kuchi — qisqa ifoda orqali katta ma'no berishidadir. Talmeh o'quvchidan ma'lum darajada bilim va tafakkur talab qiladi, chunki undagi yashirin ma'no faqat kontekstni anglash orqali ochiladi. Mumtoz she'riyatda talmeh ko'proq diniy va tarixiy shaxslar bilan bog'liq bo'lgan bo'lsa, zamonaviy adabiyotda u madaniy fenomenlar, mashhur asarlar, hatto ommaviy madaniyat elementlariga ham ishora qilishi mumkin. Bu esa talmehning imkoniyatlari kengayib borayotganini ko'rsatadi.

Tashbeh esa obraz yaratishning eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi. U orqali shoir o'quvchining tasavvurida aniq va jonli manzara hosil qiladi. Tashbeh faqat tashqi o'xshashlikni emas, balki ichki mohiyatni ochishga ham xizmat qiladi. Masalan, inson qalbini tabiat hodisalariga qiyoslash orqali ruhiy holat yanada chuqurroq ifodalanadi. Tashbehning kuchi uning sodda va tushunarli bo'lishidadir, ammo ayni paytda u chuqur falsafiy ma'nolarni ham o'zida mujassam etishi mumkin. Zamonaviy she'riyatda tashbeh an'anaviy qolipdan chiqib, kutilmagan va original o'xshatishlar orqali yangicha estetik ta'sir uyg'otadi. Bu esa o'quvchining fikrlash doirasini kengaytiradi va uni faol idrok jarayoniga jalb etadi.

Tazod san'ati esa qarama-qarshiliklar orqali badiiy ifodaning kuchini oshiradi. U ikki zid tushunchani yonma-yon keltirish orqali fikrni keskinlashtiradi va dramatik ta'sir hosil qiladi. Tazod inson hayotining murakkab va ziddiyatli mohiyatini ochishda ayniqsa muhimdir. Masalan, quvonch va g'am, yorug'lik va zulmat kabi tushunchalar orqali hayotning ikki qirradi ko'rsatiladi. Bu san'at orqali shoir nafaqat voqelikni tasvirlaydi, balki unga o'z munosabatini ham bildiradi. Zamonaviy she'riyatda tazod ijtimoiy muammolar, ichki ruhiy kurashlar va falsafiy izlanishlarni ifodalashda keng qo'llanmoqda. Ayniqsa, global muammolar fonida tazod san'ati orqali inson va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlar chuqurroq yoritilmoqda.

Ushbu uch san'atning o'zaro uyg'unligi she'riy matnning badiiy mukammalligini ta'minlaydi. Talmeh ma'noni kengaytirsam, tashbeh tasvirni aniqlashtiradi, tazod esa fikrni keskinlashtiradi. Ularning birgalikdagi qo'llanilishi natijasida she'riy asar ko'p qatlamli, chuqur va ta'sirchan bo'ladi. Zamonaviy adabiyotda bu san'atlar individual uslubni shakllantirishda ham

muhim rol o'ynaydi. Har bir shoir ularni o'ziga xos tarzda qo'llab, yangi badiiy ifoda imkoniyatlarini yaratadi.

Bugungi kunda she'riy san'atlar faqat an'anaviy she'riyat doirasida emas, balki erkin she'rlar, dramatik asarlar va hatto publitsistik matnlarda ham uchramoqda. Bu esa ularning universalligini va badiiy tafakkurdagi o'rnini yana bir bor tasdiqlaydi. Shu jihatdan, talmeh, tashbeh va tazod nafaqat adabiy merosning bir qismi, balki zamonaviy ijodiy tafakkurning ham ajralmas unsuri hisoblanadi.

She'riy san'atlar tilning estetik imkoniyatlarini namoyon etuvchi muhim vositalar bo'lib, ular inson tafakkuri va hissiyotining nozik qatlamlarini ochib beradi. Talmeh, tashbeh va tazod faqatgina badiiy bezak emas, balki semantik chuqurlikni ta'minlovchi, matnning ichki strukturasini boyituvchi unsurlardir. Zamonaviy adabiyotshunoslikda bu san'atlar lingvopoetik, kognitiv va madaniy yondashuvlar asosida ham o'rganilmoqda.

Talmehning zamonaviy talqinida intertekstual aloqa tushunchasi muhim o'rin egallaydi. Ya'ni, bir matn boshqa matn yoki tarixiy-madaniy manbalar bilan yashirin bog'lanadi. Bu holat o'quvchidan keng dunyoqarash va madaniy savodxonlikni talab qiladi. Talmeh orqali shoir o'z asarini global madaniy kontekstga olib chiqadi. Masalan, qadimiy obrazlarga ishora qilish orqali zamonaviy muammolar yoritiladi. Bu esa vaqtlararo muloqotni yuzaga keltiradi. Talmehning yana bir muhim jihati shundaki, u matnda ramziy ma'nolarni kuchaytiradi va badiiy tafakkurni chuqurlashtiradi.

Tashbeh san'ati hozirgi davrda kognitiv metafora nazariyasi bilan ham bog'liq holda o'rganilmoqda. Inson tafakkuri ko'pincha o'xshatishlar orqali ishlaydi va shoir aynan shu xususiyatdan foydalanadi. Tashbeh orqali abstrakt tushunchalar konkret obrazlarga aylantiriladi. Bu esa murakkab fikrlarni oson va ta'sirchan yetkazishga yordam beradi. Zamonaviy she'riyatda sinestetik tashbehlar ham keng uchraydi, ya'ni turli sezgi organlariga oid tasvirlar birlashtiriladi. Masalan, rangning ovozga yoki hidning his-tuyg'uga o'xshatilishi orqali yangi badiiy effekt hosil qilinadi. Bu esa she'riyatni yanada innovatsion va ta'sirchan qiladi.

Tazod san'ati esa dialektik tafakkur bilan chambarchas bog'liq. Hayotning o'zi qarama-qarshiliklardan iborat bo'lgani uchun, bu san'at orqali voqelik yanada haqqoniy aks ettiriladi. Tazod nafaqat estetik vosita, balki falsafiy mazmun tashuvchi unsurdir. Zamonaviy she'riyatda ichki tazodlar — insonning o'z-o'zi bilan kurashi, ruhiy bo'linishi, identitet izlanishlari keng tasvirlanmoqda. Bu esa psixologik chuqurlikni oshiradi. Shuningdek, ijtimoiy tazodlar orqali jamiyatdagi muammolar, tengsizlik, ma'naviy inqiroz kabi masalalar ochib beriladi.

Hozirgi adabiy jarayonda ushbu san'atlarning funksiyasi yanada

kengaygan. Masalan, erkin she'riyatda tashbeh va tazod an'anaviy qoliplardan chiqib, sintaktik va semantik erkinlik asosida qo'llanadi. Talmeh esa postmodern adabiyotda ironik yoki parodik shaklga ham ega bo'lishi mumkin. Bu esa badiiy matnda ko'p ma'nolilikni kuchaytiradi.

Yana bir muhim jihat — bu san'atlarning kommunikativ vazifasidir. Ular o'quvchi bilan muallif o'rtasida muloqot ko'prigini yaratadi. Talmeh o'quvchini fikrlashga undasa, tashbeh tasavvurini boyitadi, tazod esa uni hissiy jihatdan larzaga soladi. Shu tariqa, she'riy matn faqat o'qiladigan emas, balki his qilinadigan va anglanadigan san'at asariga aylanadi.

Raqamli davr she'riyatida ham bu san'atlar o'z o'rnini topmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda yozilayotgan qisqa she'rlarda ham kuchli tashbehlar, kutilmagan tazodlar va zamonaviy talmehlar uchrab, yangi avlod o'quvchisining didiga moslashmoqda. Bu esa she'riy san'atlarning yashovchan va moslashuvchan ekanligini ko'rsatadi.

Shunday qilib, talmeh, tashbeh va tazod nafaqat an'anaviy poetikaning asosiy unsurlari, balki zamonaviy badiiy tafakkurning ham faol komponentlari hisoblanadi. Ular orqali she'riyat doimiy ravishda yangilanib, inson ruhiyatining eng nozik jihatlarini ifodalashda davom etmoqda.

Xulosa

Talmeh, tashbeh va tazod she'riyatning badiiy kuchini belgilovchi muhim unsurlardir. Ular orqali shoir o'z fikrini chuqur, ta'sirchan va estetik jihatdan boy shaklda ifodalaydi. Zamonaviy adabiyotda ushbu san'atlar yangicha mazmun kasb etib, o'z ahamiyatini yanada mustahkamlamoqda. Shu bois, ularni o'rganish va tahlil qilish adabiyotshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov B. *O'zbek adabiyoti nazariyasi*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2016, 125-bet.
2. Quronov D. *Adabiyotshunoslik asoslari*. Toshkent: Akademnashr, 2018, 210-bet.
3. Yo'ldoshev Q. *Badiiy matn tahlili*. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2014, 180-bet.
4. Rasulov A. *She'riyat nazariyasi*. Toshkent: Fan nashriyoti, 2012, 150-bet.
5. Rahmonov N. *Mumtoz adabiyot asoslari*. Toshkent: O'qituvchi, 2015, 205-bet.
6. Normatov U. *Adabiyotshunoslik metodologiyasi*. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020, 190-bet.
7. Sharipov R. *Zamonaviy she'riyat talqini*. Toshkent: Tafakkur, 2021, 230-bet.

